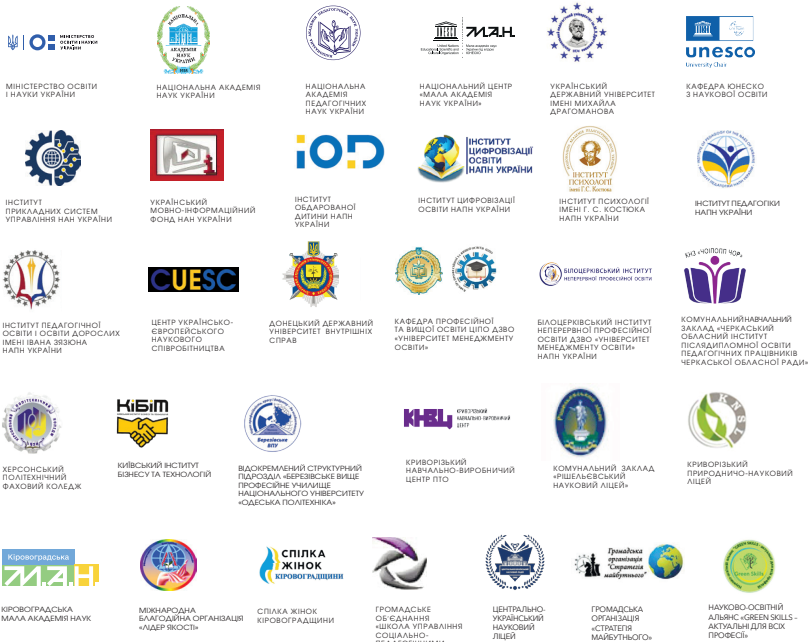

ІННОВАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ:
ВИКЛИКИ, РЕАЛІЇ, СТРАТЕГІЇ

ІННОВАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ: ВИКЛИКИ, РЕАЛІЇ, СТРАТЕГІЇ

КОЛЕКТИВНА
МОНОГРАФІЯ

Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії

Innovative Transformations in Contemporary Education: Challenges, Realities, and Strategies

Колективна монографія

Київ
 Національний центр
 «Мала академія наук України»
 2026

Авторський колектив:

Д. М. Бачуріна (підрозд. 8.1), В. О. Березюк (підрозд. 8.1), В. Г. Білик (підрозд. 6.3), Ж. І. Білик (підрозд. 2.1, 6.3), В. Ю. Бондар (підрозд. 1.1), С. О. Булгакова (підрозд. 1.1), В. В. Васенко (підрозд. 3.1), М. М. Васюк (підрозд. 6.1), П. Є. Вікторова (підрозд. 9.1), І. С. Голяд (підрозд. 8.2), В. Б. Дем'яненко (підрозд. 3.2), О. П. Демченко (підрозд. 6.2), С. О. Довгий (вступ), О. В. Дубініна (підрозд. 6.1), С. М. Смельянова (підрозд. 1.1), О. В. Караманов (підрозд. 10.1), Р. І. Клязьмін (підрозд. 7.1), О. А. Ковальова (підрозд. 6.2), М. П. Копельчак (підрозд. 8.2), А. Б. Кочарян (підрозд. 6.2), О. С. Кузьменко (підрозд. 3.2), Г. П. Мегалінська (підрозд. 6.3), Ю. Г. Павленко (підрозд. 10.2), В. В. Півень (підрозд. 3.3), М. І. Півень (підрозд. 3.3), Г. А. Полякова (підрозд. 8.3), І. М. Савченко (підрозд. 3.2), Я. В. Савченко (підрозд. 10.2), І. В. Светлічний (підрозд. 1.1), Л. М. Сергеева (підрозд. 5.1), Л. В. Сліпчишин (підрозд. 8.2), Т. І. Стойчик (підрозд. 5.1), М. А. Троніна (підрозд. 8.4), С. В. Хоменко (підрозд. 1.1), В. А. Худавердієва (підрозд. 3.4, 11.1), А. Ю. Ціна (підрозд. 9.1), В. І. Ціна (підрозд. 7.1), В. Б. Шаповалов (підрозд. 2.1), С. Б. Шаповалов (підрозд. 2.1), С. М. Шумакова (підрозд. 4.1), Т. Д. Якимович (підрозд. 8.2), Л. Г. Янченко (підрозд. 8.4)

Рецензенти:

Г. В. Сльникова – голова ради громадської організації «Школа адаптивного управління соціально-педагогічними системами», д. пед. наук, професор;

Д. Б. Свиріденко – завідувач кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, д. філос. наук, професор

Рекомендовано Вченою радою
Національного центру «Мала академія наук України»
(протокол № 1 від 3 лютого 2026 р.)

Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії : колективна монографія / за заг. ред.: О. С. Кузьменко, І. А. Сліпухіної, О. Є. Стрижака. – Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2026. – 528 с.

ISBN 978-617-8586-04-1

DOI: 10.51707/978-617-8586-04-1

У монографії проаналізовано сучасні освітні парадигми, які, зокрема, пов'язані з упровадженням штучного інтелекту, цифровізацією освіти на засадах STEM / STEAM, розвитком «зелених» навичок, наукової та поза-шкільної освіти. Методологічною основою дослідження є онтологічні підходи до структурування освітніх і наукових знань, міждисциплінарність та принципи відкритої науки. Особливу увагу приділено трансформації інформаційно-цифрових освітніх середовищ, питанням безпеки, управлінню адаптивними процесами в умовах війни та побудові індивідуальних освітніх траєкторій. Завершальні розділи присвячено індивідуалізації навчання та детермінантам професійного успіху викладачів у контексті цифрової трансформації освіти.

Колективна монографія адресована науковцям, освітнім управлінням, викладачам, педагогам-практикам, здобувачам освіти та аспірантам.

Матеріали подано українською та англійською мовами.

Розділ 7. Позашкільна освіта: теорія, практика, методика	285
7.1. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів математики до професійної діяльності в закладах позашкільної освіти <i>Клязьмін Р. І., Цина В. І.</i>	286
Розділ 8. Управління адаптивними процесами в освіті в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення	303
8.1. Вплив кризових явищ на функціонування системи вищої освіти України <i>Березюк В. О., Бачуріна Д. М.</i>	304
8.2. Трансформація фахової освіти в умовах воєнних викликів: кластерний та мультимодальний підходи як основа індивідуальних освітніх траєкторій <i>Голіяд І. С., Сліпчишин Л. В., Якимович Т. Д., Копельчак М. П.</i>	327
8.3. Освітнє середовище закладу вищої освіти як об'єкт адаптивного розвитку в умовах змін та невизначеності <i>Полякова Г. А.</i>	344
8.4. Міждисциплінарний потенціал графічної підготовки: інтеграція професійних навичок та арттерапії на прикладі технології карвінгу <i>Тропіна М. А., Янченко Л. Г.</i>	379

8.3. Освітнє середовище закладу вищої освіти як об'єкт адаптивного розвитку в умовах змін та невизначеності

© Полякова Г. А. ¹

¹Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Розвиток вищої освіти в Україні відбувається в складних умовах, спричинених стрімкими змінами. З одного боку, це глобальні світові зміни, пов'язані зі створенням і застосуванням цифрових технологій, штучного інтелекту, роботизації, які наразі використовуються у всіх сферах життєдіяльності. З другого – зміни стратегій і тенденцій розвитку системи вищої освіти, входження у європейський освітній простір, еволюція педагогічної науки й практики. Крім того, нині відбуваються також кризові зміни у галузі освіти, зумовлені війною в Україні та освітніми втратами. Однак, попри труднощі, заклади вищої освіти працюють, забезпечують якість освіти й задоволення освітніх потреб.

Іншим вагомим фактором впливу на розвиток вищої освіти є умови невизначеності, спричинені недостатністю інформації, обізнаності, уявлень щодо стану і подальших змін системи. Це ускладнює процеси управління освітніми системами та потребує адаптивного підходу до побудови стратегій і виконання поточних завдань. Освітнє середовище закладу вищої освіти є складною, багатокomпонентною, динамічною системою, від функціонування якої залежить якість підго-

товки фахівців. Тож розгляд проблеми розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти на адаптивних засадах є доцільним і актуальним.

Категорія «освітнє середовище» є предметом наукових досліджень і уваги практиків. Освітнє середовище закладу вищої освіти (ОС ЗВО) є відкритою соціально-педагогічною підсистемою закладу вищої освіти (ЗВО), яка реагує на зміни та взаємодіє із зовнішнім середовищем. Вітчизняні науковці, керуючись системним підходом, визначають ОС ЗВО у різних концептах. Так, М. В. Братко розглядає освітнє середовище закладу вищої освіти як багатопредметне та багатопрофільне системне утворення [1]. Н. В. Лобач визначає його як сукупність організаційно-педагогічних умов і факторів, систему впливів і умов, засіб навчання [2, с. 44]. О. М. Керницький виокремлює ОС ЗВО як педагогічний феномен, який є континуумом, що розвивається [3]. О. Л. Гаркович досліджує освітнє середовище закладу вищої освіти як багатогранну і поліфункціональну систему, що перебуває в постійному розвитку і потребує управління, координації [4]. На думку М. В. Братко, ОС ЗВО створює умови й «має об'єктивні можливості цілеспрямованого впливу на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця, забезпечення його готовності до професійної діяльності та/або неперервної освіти, успішного виконання соціальних ролей і самореалізації в процесі життєдіяльності» [1].

Розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти вчені досліджують з погляду різноманітності його проявів. Так, О. І. Шапран, Ю. П. Шапран визначають сутність формування та розвитку інноваційного середовища закладу вищої освіти [5]. В. Ю. Гаврилук досліджує створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища [6]. О. В. Кондрашова звертає увагу на проектування розвивального освітнього середовища [7]. Г. А. Полякова, Г. В. Білоколенко вивчають розвиток освітнього середовища університету в умовах переходу до інноваційної економіки [8].

У зв'язку з широким застосуванням цифрових технологій у галузі освіти більшість закордонних і вітчизняних науко-

вих робіт присвячено дослідженням цифрового, електронного, віртуального, адаптивного освітнього середовища ЗВО. Використання цифрових технологій дає можливість оновлювати навчальний контент, модернізувати навчальні матеріали й способи їх доставлення, пришвидшувати комунікаційні процеси, збирати та обробляти інформацію про якість процесів і результати освітньої діяльності. Серед пріоритетних напрямів розвитку ОС ЗВО дедалі більшого значення набувають персоналізація навчання, побудова індивідуальних траєкторій навчання, задоволення освітніх потреб здобувачів вищої освіти.

Не оминули увагою сучасні науковці й проблему впливу змін та умов невизначеності у різних галузях життєдіяльності. Так, А. С. Соколов звертає увагу на важливість встановлення сутності категорії «невизначеність» та функціонування підприємств в умовах невизначеності [9]. О. М. Косарук вивчає вплив умов невизначеності на розвиток наукового пізнання [10]. Л. О. Бачієва, К. В. Свідло розглядають способи розв'язання проблеми якості професійної діяльності в ситуації невизначеності [11].

Фактор змін та умов невизначеності впливають як на людину, її психологічний стан, дієздатність, так і на функціонування організацій і розвиток галузей. Такі кризові зміни, як війна в Україні, їхній вплив на систему вищої освіти вивчаються на рівні держави шляхом моніторингових досліджень, що дає змогу знайти адаптивні рішення запобігання освітнім втратам [12].

Дослідження І. А. Топалової, О. В. Маковеевої спрямовані на розроблення підходів до адаптивного розвитку соціально-економічних систем та діалектичний аналіз понять «адаптація» й «адаптивний розвиток» [13]. С. С. Вітвицька розкриває сутність адаптивного підходу до створення освітньо-розвивального середовища у закладі вищої освіти [14]. Ці публікації свідчать про актуальність, перспективність і необхідність досліджень адаптаційних процесів у соціально-економічних та соціально-педагогічних системах, зокрема адаптивного

розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти в умовах змін та невизначеності.

Отже, можна погодитись, що «адаптивні підходи до невизначеності набувають особливої актуальності в умовах, коли традиційні моделі й методи дослідження не здатні впоратися зі швидкими змінами в економіці, соціумі та технологіях» [10, с. 82]. Разом з тим рівень дослідження адаптивних підходів до розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти в умовах невизначеності та змін вказує на потребу у подальших розвідках.

Сутність освітнього середовища закладу вищої освіти як об'єкта розвитку

Розглянемо основні характеристики освітнього середовища закладу вищої освіти як об'єкта розвитку, а саме: основні поняття, концепти, підходи до визначення його структури, функцій.

Вивчення наукової літератури дало можливість встановити, як розуміють сутність поняття «освітнє середовище закладу вищої освіти» вітчизняні й іноземні дослідники, чий роботи лягли в основу дослідження педагогічної категорії «освітнє середовище закладу вищої освіти» (ОС ЗВО).

Розпочинаючи дискусію щодо дефініцій університетського освітнього середовища, А. Тоді пропонує такі його визначення: 1) це концептуально цілісний взаємозв'язок усіх формальних і неформальних, зовнішніх і внутрішніх, віртуальних і фізичних об'єктів, сайтів і послуг, у використанні яких зацікавлені стейкхолдери; 2) це необмежений простір, де викладачі університету, дослідники, підприємства громадського харчування, менеджери, губернатори, адміністратори та студенти взаємодіють у різних вимірах, поєднані через е-технології з громадами, провайдерами й прихильниками за межами університету та навчально-виховної кооперації [15, с. 13–14].

Європейські вчені виокремлюють різні аспекти освітнього середовища. Л. Гатчінсон звертає увагу на освітнє середовище, основою якого є мотивація [16]. С. Рофф і С. Мак-Алпін розглядають освітнє середовище в межах його соціально-психологічного впливу на особистість здобувачів вищої медич-

ної освіти. Науковці вважають, що медичне освітнє середовище складається з усіх сфер, що впливають на успішність студентів, у тому числі викладачів та їхніх лекційних навичок, палат, аудиторій, лікарень, демонстрацій, однолітків [17].

Польські дослідники Я. Новак, А. Преддавкова, М. Клімович, розглядаючи освітнє середовище в контексті якості освіти, сприймають його як специфічні фізичні, соціальні та віртуальні елементи, які створюють цілісну структуру простору [18].

Автори огляду, підготовленого на основі матеріалів Університету Ньюкасла, освітнє середовище визначають як «простір навчального приміщення, що сприяє академічному, соціальному, емоційному, творчому, естетичному та фізичному зростанню і розвитку кожного студента» [19].

Бразильські вчені, досліджуючи освітнє середовище студентського курсу, розглядають його як сукупність чинників, що впливають на навчання, як фізичну і матеріальну структуру, міжособистісні стосунки, методологію навчання та етичні й соціальні аспекти [20].

Науковці Саудівської Аравії вважають, що «термін “освітнє середовище” вказує на всі чинники, що впливають на процес навчання студентів, такі як фізичне місце розташування, викладачі, колеги й культура спілкування» [21, с. 129].

Проаналізуймо, які концепти поняття ОС ЗВО виокремлюють у вітчизняній науці. Так, О. В. Гора [22], В. О. Демкова, В. Ф. Заболотний [23] дотримуються думки, що освітнє середовище закладу вищої освіти – це сукупність матеріальних факторів і людських відносин, які встановлюють суб'єкти освіти в процесі взаємодії.

Учені О. Г. Романовський [24] і О. М. Керницький [3] розглядають ОС ЗВО як сукупність матеріальних, духовних та емоційно-психологічних умов навчально-виховного процесу, що вказує на вплив матеріального і соціального оточення суб'єктів освітнього процесу, а К. А. Бровко додає до цього переліку ще економічні умови [25].

І. М. Габа визначає освітнє середовище ЗВО як: 1) додатковий ресурс професійного розвитку особистості та самореалізації студента; 2) область спільної діяльності суб'єктів освіти, де між ними та елементами освітніх систем встановлюються певні зв'язки й відносини, що забезпечують реалізацію особистих і соціальних цілей освіти; 3) розвивальне освітнє середовище, що має неоднорідний характер і складається з компонентів, які прямо чи опосередковано впливають на особистість студента [26, с. 80].

О. С. Микитюк аналізує ОС ЗВО з позиції ресурсного підходу. Науковець визначає його як ресурс педагогічного процесу, ресурс якості підготовки фахівців (педагогів) та виокремлює три його структурні рівні організації: 1) динамічної цілісності; 2) сукупності освітніх середовищ кафедри, факультету, навчального курсу, групи, а також установи, де здійснюється виробнича практика; 3) духовної цілісності [27, с. 311].

Досліджуючи культурно-освітнє середовище ЗВО, Г. В. Беленька розглядає його у двох аспектах: 1) як сукупність спеціально змодельованих умов, що забезпечують навчання і розвиток особистості, реалізацію її потенційних можливостей в обраному виді діяльності; 2) як засіб навчання й виховання [28].

О. Л. Гаркович, визначаючи ОС педагогічного ЗВО як багатогранну і поліфункціональну систему, звертає увагу на його постійний розвиток і потребу в управлінні та координації, через які здійснюється педагогічний вплив зовнішніх об'єктивних і суб'єктивних факторів на суб'єктів навчально-виховного процесу [4, с. 26–27].

Думки, що ОС ЗВО слід виокремлювати як певну реальність, в якій здійснюється навчання студентів, дотримується М. Б. Дем'янюк. Автор вважає освітнє середовище вищу «соціокультурною реальністю, що конструюється суб'єктами освітнього процесу в ситуації взаємодії на засадах толерантності, креативності, міжособистісної комунікації та забезпечує всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей, пов'язаних із задоволенням потреб та їх трансформацією

в життєві цінності, що актуалізують не лише процес професійного, а й особистісного розвитку» [29, с. 24].

У дисертаційному дослідженні О. О. Ярошинської освітнє середовище ЗВО визначено як «сукупність умов, які впливають на цілеспрямовану взаємодію суб'єктів освіти й забезпечують ефективне функціонування форм, методів і засобів освітнього процесу з метою досягнення цілей його суб'єктів» [30, с. 65]. На думку дослідниці, основним концептом поняття ОС ЗВО є цілеспрямована взаємодія суб'єктів освіти, що відбувається в освітньому середовищі вишу, а результатом має бути особистісний розвиток майбутнього фахівця та його готовність до професійної діяльності [30, с. 66].

Науковці Ю. П. Шапран та О. І. Шапран розглядають умови функціонування освітнього середовища «як системи можливостей (внутрішніх і зовнішніх, динамічних і статичних), необхідних для формування професійної компетентності майбутніх учителів» [31, с. 9].

Оскільки поняття освітнього середовища закладу вищої освіти є доволі складним і багатовимірним, дослідники аналізують його у кількох аспектах одночасно. Наприклад, Н. В. Лобач розуміє ОС ЗВО як: 1) сукупність організаційно-педагогічних умов і факторів; 2) систему впливів і умов; 3) засіб навчання, що сприяє формуванню мотивації студентів до саморозвитку, самоосвіти та є необхідним для професійного становлення майбутнього фахівця; 4) ефективний засіб формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх фахівців [2, с. 44–46].

М. В. Братко, узагальнюючи різні підходи, пропонує такі визначення поняття: 1) «це загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, що відіграє значну роль у модифікації її поведінки, яка розгортається внаслідок запланованих і незапланованих впливів середовища, взаємодії особистості з його складниками»; 2) «багатосуб'єктне та багатопредметне системне утворення, що цілеспрямовано впливає на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця,

забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей і самореалізації у процесі життєдіяльності»; 3) «комплекс умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти, що цілеспрямовано склались в установі, яка виконує освітні функції щодо надання вищої фахової освіти, забезпечує можливості для загальнокультурного й особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу»; 4) це детермінанта розвитку, становлення особистості у період здобування нею фахової освіти у ЗВО [32, с. 71]; 5) «складна взаємопов'язана система умов / обставин / факторів / можливостей, що забезпечують оптимальні параметри освітньої діяльності певного закладу освіти у всіх його аспектах – цільових, значущих, процедурних, ефективних і пов'язаних з ресурсами» [1].

У дисертаційному дослідженні С. С. Махновського в контексті формування лідерської позиції студентів освітнє середовище класичного університету визначено у таких аспектах: 1) як спеціально створену в закладі психолого-педагогічну реальність, що охоплює сприятливі обставини й передумови для навчання, виховання й особистісного розвитку студентів [33, с. 7]; 2) «як єдність відповідних матеріально-технічних, технологічних, інформаційних, методичних, комунікативних факторів, обставин, засобів, що має забезпечити успішне формування лідерської позиції студентів» [33, с. 7–8]. Отже, вчений зосереджує увагу на психолого-педагогічному складнику ОС ЗВО, важливості побудови сприятливих умов для підготовки майбутніх фахівців-лідерів.

Узагальнення поглядів згаданих науковців щодо сутності поняття «освітнє середовище закладу вищої освіти» дає можливість виокремити його головні характеристики.

Освітнє середовище закладу вищої освіти як об'єкт розвитку – це:

► реальність: а) психолого-педагогічна (О. І. Шапран, С. С. Махновський); б) соціокультурна (М. Б. Дем'янюк);

► система: а) умов, обставин, факторів, можливостей (М. В. Братко); б) системне утворення (М. В. Братко); в) поліфункціональна система (О. Л. Гаркович);

► сукупність: а) умов (Г. В. Беленька, К. А. Бровко, О. В. Гора, О. М. Керницький, О. В. Кондрашова, Н. В. Лобач, С. С. Махновський, О. Г. Романовський, Ю. П. Шапран, О. І. Шапран, О. О. Ярошинська); б) компонентів (І. М. Габа, О. С. Микитюк, Ю. П. Шапран, О. І. Шапран); в) матеріальних факторів і людських відносин (О. В. Гора, В. О. Демкова, К. В. Компаниця);

► педагогічний феномен (О. М. Керницький);

► мультисуб'єкт і міждисциплінарна систематична структура (М. В. Братко).

Освітнє середовище закладу вищої освіти як система (системні характеристики):

а) багаторівнева (О. С. Микитюк);

б) багатогранна і поліфункціональна (О. Л. Гаркович);

в) складна взаємопов'язана (М. В. Братко);

г) багатосуб'єктна, багатопредметна система, системне утворення (М. В. Братко).

Освітнє середовище закладу вищої освіти за функціональним призначенням:

а) ресурс (О. С. Микитюк, І. М. Габа);

б) фактор / чинник (М. В. Братко, О. М. Керницький, О. Л. Гаркович, В. О. Демкова, В. Ф. Заболотний, Ю. П. Шапран, О. І. Шапран);

в) область спільної діяльності, взаємодія (І. М. Габа);

г) засіб (Г. В. Беленька, Л. В. Лобач);

д) стратегія підвищення якості освіти (В. О. Демкова, В. Ф. Заболотний);

е) детермінанта розвитку, становлення особистості (М. В. Братко).

Освітнє середовище закладу вищої освіти за спрямованістю на результат:

► результат, який отримує студент, майбутній фахівець:

1) освіта (М. В. Братко), навчання (Г. В. Беленька, С. С. Махновський), виховання (С. С. Махновський);

2) розвиток:

а) особистісний (Г. В. Беленька, М. В. Братко, О. М. Керницький, С. С. Махновський), професійно-особистісний (М. В. Братко), професійний (І. М. Габа);

б) становлення особистості у період здобування нею фахової освіти у ЗВО (М. В. Братко);

в) формування професійно-значущих якостей (Ю. П. Шапран), лідерської позиції студентів (С. С. Махновський), професійної компетентності (Ю. П. Шапран, О. І. Шапран);

г) розвиток компетентностей (О. В. Кондрашова);

д) саморозвиток активної та творчої особистості (О. І. Шапран);

е) реалізація потенційних можливостей в обраному виді діяльності (Г. В. Беленька), інноваційного потенціалу (О. І. Шапран), самореалізація студента (І. М. Габа, М. В. Братко);

ж) готовність до професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей і самореалізації у процесі життєдіяльності (М. В. Братко);

► результат, який отримує ЗВО:

а) реалізація особистих і соціальних цілей освіти (І. М. Габа);

б) забезпечення оптимальних параметрів освітньої діяльності у цільовому, змістовному, процесуальному, результативному, ресурсному аспектах (М. В. Братко);

► результат, який отримують всі суб'єкти ОС ЗВО: задоволення потреб і трансформація їх у життєві цінності, що актуалізують процеси професійного й особистісного розвитку (М. Б. Дем'янюк).

На основі аналізу різних визначень поняття «освітнє середовище закладу вищої освіти» у наукових працях доходимо висновку, що це складна, цілісна, динамічна, відкрита, багаторівнева, багатомірна система умов, впливів, можливостей і ресурсів, що забезпечує якість освіти, мотивує, підтримує, спрямовує особистісно-професійний розвиток і саморозвиток суб'єктів освітнього процесу [34].

Отже, ОС ЗВО постає специфічним, багатозначним, багатомірним об'єктом розвитку. Його системність зумовлює взаємопов'язаність структурних компонентів, процесів, спрямованість на результат. Як об'єкт розвитку ОС ЗВО характеризується змістовою, організаційною, функціональною, результативною варіативністю, що є підґрунтям для адаптивного реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища ЗВО.

Структурно-функціональний аналіз освітнього середовища закладу вищої освіти як об'єкта розвитку

Для такого дослідження застосуємо структурно-функціональний аналіз. «Функціональний та структурно-функціональний аналіз – один із принципів системного дослідження соціальних явищ і процесів як структурно розчленованої цілісності, в якій кожний елемент структури має певне функціональне призначення» [35, с. 288].

Дослідження структури освітнього середовища заслуговують на особливу увагу. Розгляньмо їх, керуючись працями вітчизняних учених (*табл. 8.3.1*).

Таблиця 8.3.1

Структура освітнього середовища у наукових дослідженнях

Автор, джерело	Компоненти ОС ЗВО (структура)	Зміст компонентів структури
А. М. Кух [36, с. 74]	суб'єктно-ресурсний	визначає суб'єктів освітнього середовища (студентів, викладачів) та умови здійснення їхньої суб'єктної взаємодії
	матеріально-технічний	відповідає за забезпеченість освітнього середовища відповідним стандартним обладнанням
	ідейно-технологічний	визначає нормативні методики та технології досягнення прогнозованих результатів у навчанні

Продовження табл. 8.3.1

Автор, джерело	Компоненти ОС ЗВО (структура)	Зміст компонентів структури
О. Гомонюк [37, с. 165–166]	інформаційно-значеннєвий	відображає зміст освіти, знання, професійно та особистісно значущу інформацію
	соціальний	забезпечує розширення життєвого простору у відносинах; відображає соціальні відносини та види діяльності у студентському колективі
	адаптивний	спрямований на ліквідацію суперечності між новим соціальним статусом студента, роллю, цілями професійної діяльності та неспідготовленістю до виконання нових для нього професійних функцій; забезпечує адаптацію особистості у колективі
	емоційно-регулятивний	передбачає наявність емоційної комфортності, певної атмосфери довіри, праці, співтворчості, емпатії
	комунікативний	спрямований не лише на передавання інформації про цінності, а й регулювання її засвоєння під час взаємодії суб'єкта із суб'єктом
	діяльнісний	визначає участь студентів у різних видах діяльності, актуалізацію особистісних ознак, значущих і адекватних у конкретній ситуації, створення й побудову системи міжособистісних взаємин, що враховує потреби й індивідуальні особливості кожного

Продовження табл. 8.3.1

Автор, джерело	Компоненти ОС ЗВО (структура)	Зміст компонентів структури
Г. В. Бельська [28]	підсистеми: матеріально-технічна	технічні засоби забезпечення навчально-виховного процесу і побутові умови учасників навчально-виховного процесу
	соціально-психологічна	люди й взаємини між ними
	інформаційна	інформація, необхідна для здійснення навчально-виховного процесу
О. І. Шапран, Ю. П. Шапран [5, с. 110]	суб'єктно-ресурсний, матеріально-технічний, технологічний	взаємопов'язані між собою компоненти, що визначають педагогічні умови формування освітнього середовища
О. О. Ярошинська [30, с. 103–104]	<i>структурування</i> : просторово-предметне	дизайн приміщень, естетичність довколишнього природного та соціально-побутового середовища, обладнання й організація предметного простору
	соціально-суб'єктне	соціально-культурний, навчально-виховний, інформаційно-комунікаційний аспекти
	а) соціально-культурний (середовище-кластер)	сукупність соціальних, культурних, освітніх, спеціально організованих умов, що забезпечують гармонійну взаємодію та взаємозбагачення суб'єктів середовища з метою становлення їхньої моральної свідомості, духовності, соціальної спрямованості та полікультурності

Продовження табл. 8.3.1

Автор, джерело	Компоненти ОС ЗВО (структура)	Зміст компонентів структури
	б) навчально-виховний (середовище-кластер)	система зв'язків і взаємодій у навчально-виховному процесі вишу, що забезпечує розвивальні можливості освітнього середовища професійної підготовки
	в) інформаційно-комунікаційний (середовище-кластер)	системно організована сукупність інформаційного, організаційного, методичного, технічного та програмного забезпечення, що сприяє виникненню й розвитку інформаційно-навчальної взаємодії між суб'єктами середовища з метою професійно-особистісного розвитку
М. В. Братко [32, с. 72]	особистісний	усі суб'єкти освітнього процесу у закладі вищої освіти (викладачі та студенти) у кількісному та якісному вимірі, їх взаємодія та взаємовплив
	аксіологічно-смысловий	місія, візія, стратегія, цінності, традиції, церемонії, ритуали, символи, корпоративна культура ЗВО
	інформаційно-змістовий	основні й допоміжні освітні програми, які реалізуються у виші; позааудиторні й соціальні проекти; нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу

Закінчення табл. 8.3.1

Автор, джерело	Компоненти ОС ЗВО (структура)	Зміст компонентів структури
	організаційно-діяльнісний	форми, методи, способи, технології, стилі взаємодії суб'єктів освітнього процесу на всіх рівнях, стилі поведінки, способи комунікації, управлінські структури – формальні й неформальні
	просторово-предметний	матеріально-технічна інфраструктура, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, бібліотечні ресурси, побутові умови, дизайн та обладнання приміщень
В. Ковальчук [38]	просторово-семантичний	передбачає предметну організацію життєвого простору учасників освітнього процесу (дизайн інтер'єру закладу, навчальних кабінетів, лабораторій, символи закладу, настінна інформація)
	змістово-методичний	охоплює концепції професійної підготовки, освітні програми, плани, навчально-методичне забезпечення, технології навчання тощо
	комунікативно-організаційний	відображає взаємодію учасників освітнього процесу, стиль спілкування, організаційні форми й методи

Як бачимо з таблиці 8.3.1, структура освітнього середовища ЗВО у наукових дослідженнях охоплює суб'єктів освітнього процесу, процеси, що відбуваються під час підготовки майбутніх фахівців, методичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення.

На основі аналізу наукової літератури з питань визначення структури освітнього середовища закладу вищої освіти визначимо його сутність, спираючись на структурно-функціональний підхід.

Освітнє середовище закладу вищої освіти – система ціннісно-цільових, соціально-психологічних, інформаційно-цифрових, організаційно-діяльнісних, просторово-предметних (фізичних та віртуальних) умов, можливостей і ресурсів, що впливають на якість і результати освітньої, наукової, інноваційної діяльності суб'єктів ЗВО, їх особистісно-професійний розвиток, саморозвиток, самореалізацію на індивідуальному, інституціональному, галузевому рівнях.

З позицій структурного аналізу ОС ЗВО як об'єкт розвитку – це складна динамічна система взаємопов'язаних компонентів, які відображають цілі, процеси, взаємодію суб'єктів, інформаційно-цифровий і просторово-предметний складники, що здатні змінюватися, оновлюватися, розвиватися під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Причому розвиток окремих компонентів ОС ЗВО може бути нерівномірним, що залежить від інтенсивності факторів впливу та цільових пріоритетів. Взаємопов'язана сукупність компонентів ОС ЗВО створює оточення, з яким взаємодіють здобувачі вищої освіти під час освітньо-професійної, освітньої-наукової підготовки, що безпосередньо впливає на якість освітньої діяльності та результати освіти.

Важливою сутнісною характеристикою освітнього середовища закладу вищої освіти є функціональний аспект. Функції освітнього середовища ЗВО спрямовані на досягнення цілей відповідно до його призначення. Проведемо аналіз та узагальнення функцій освітнього середовища, визначених у працях М. В. Братко [39], В. Ю. Гаврилюка [6], Б. Г. Кремінського [40], М. С. Ковалю й А. В. Литвина [41], Н. Сороко й О. Рокоман [42], М. М. Повідайчика [43] (*табл. 8.3.2–8.3.5*).

Таблиця 8.3.2

Аналіз та узагальнення функцій освітнього середовища (управління)

Групи функцій	Функції	Автор	Зміст функції
Управління	організаційно-управлінська	М. С. Коваль, А. В. Литвин	реалізація оперативного адміністрування й управління
	прогностично-коригувальна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	формування стратегії розвитку освітнього середовища
	координувальна	В. Ю. Гаврилук	віртуальна взаємодія і соціальне партнерство всіх учасників освітнього процесу
	контрольно-аналітична	В. Ю. Гаврилук	діагностика, статистика, аналітика кількісних і якісних показників освітньої діяльності закладу
	управлінська	В. Ю. Гаврилук	відкритість і публічність управлінської діяльності, перехід до адміністративно-громадського управління закладом
	системотвірна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	взаємопроникнення та взаємозв'язок усіх аспектів професійної підготовки фахівців

Виокремлені у таблиці 8.3.2 функції ОС ЗВО узагальнено й об'єднано в групу управління, яка охоплює цілеспрямованість розвитку, наявність адміністративних і діагностичних інструментів, взаємодію учасників освітнього процесу для координації дій. Ці функції є основою розвитку ОС ЗВО, його здатності до саморегуляції та інноваційного оновлення.

Таблиця 8.3.3

**Аналіз та узагальнення функцій
освітнього середовища
(освітньо-наукові та розвитку)**

Групи функцій	Функції	Автор	Зміст функції
Освітньо-наукова	забезпечення можливості отримання знань	Б. Г. Кременський	<i>змістовий аспект</i> : реалізується відповідно до пізнавальних потреб та інтересів молодих людей
	освітньо-професійна	М. В. Братко	—
	методична	М. С. Коваль, А. В. Литвин	визначає проектування, реалізацію та вдосконалення сучасного навчально-методичного комплексу
	науково-аналітична	М. С. Коваль, А. В. Литвин	пов'язана з дослідженням необхідного та реального рівня інформатизації освітньої системи
	творча	В. Ю. Гаврилюк	охоплює процес і результат створення нового інтелектуального продукту, його віртуалізація та популяризація засобами ІКТ
	навчальна	Н. Сороко, О. Рокоман	сприяє формуванню компетентностей відповідно до програм навчальних дисциплін
	дидактична	Н. Сороко, О. Рокоман	передбачає доцільне використання комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання

Закінчення табл. 8.3.3

Групи функцій	Функції	Автор	Зміст функції
Розвитку / розвивальна	забезпечення можливості самореалізації	Б. Г. Кремінський	<i>практичний аспект:</i> реалізується можливість проявити себе, плідно застосувати на практиці набуті знання і вміння, розвивати здібності тощо
	професійно-спрямувальна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	передбачає формування професійно важливих якостей, психологічних знань, умінь і навичок
	світоглядно-аксіологічна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	визначає розвиток у курсантів і студентів власного світорозуміння та професійної позиції, побудову ієрархії цінностей, духовно-моральних і морально-етичних характеристик
	розвивальна	В. Ю. Гаврилук	охоплює розвиток суб'єктів освітньої діяльності
		М. М. Повідайчик	забезпечує конкуренто-формувальний ефект

У таблиці 8.3.3 виокремлені й узагальнені функції ОС ЗВО (освітньо-наукові, розвивальні) відображають спрямованість на результат, який отримують здобувачі вищої освіти та ЗВО.

Таблиця 8.3.4

**Аналіз та узагальнення функцій
освітнього середовища
(соціокультурні та соціально-психологічні)**

Групи функцій	Функції	Автор	Зміст функції
Соціокультурна	освітньо-соціалізаційна	М. В. Братко	–
	освітньо-культурна	М. В. Братко	–
	соціальна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	передбачає формування необхідних якостей особистості, виховання моральних, поведінкових і світоглядних стандартів професійної діяльності, поведінки, соціальної свідомості та відповідальності для підвищення рівня адаптації та соціалізації
	виховна	Н. Сороко, О. Рокоман	забезпечує формування відповідальної поведінки
	соціокультурна	М. М. Повідайчик	сприяє усвідомленню студентами загальнокультурних і професійних цінностей, формування толерантного ставлення й професійної культури

Закінчення табл. 8.3.4

Групи функцій	Функції	Автор	Зміст функції
Соціально-психологічна	формування умов потрібності	Б. Г. Кремінський	<i>психологічний аспект:</i> передбачає розуміння престижності знань, створення мотивації до навчання, формування пізнавальних інтересів тощо
	мотивувальна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	охоплює врахування потреб студентів і курсантів, підвищення мотивації навчально-пізнавальної діяльності й стимулювання їх до послідовного просування освітнім маршрутом
	психологічна	Н. Сороко, О. Рокоман	сприяє мотивуванню суб'єктів освітнього процесу

У таблиці 8.3.4 вказано узагальнені соціокультурні й соціально-психологічні функції, які відбивають ціннісно-цільові та студентоцентричні пріоритети розвитку ОС ЗВО.

Таблиця 8.3.5

**Аналіз та узагальнення функцій
освітнього середовища
(інформаційно-технологічні, комунікаційні, адаптивна)**

Групи функцій	Функції	Автор	Зміст функції
Інформаційно-технологічна	технологічна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	впровадження і застосування сучасних освітніх ІКТ, ефективних електронних ресурсів і засобів, здійснення й обслуговування навчально-пізнавальної інформаційної взаємодії та фахової діяльності
		Н. Сороко, О. Рокоман	забезпечення комунікації між суб'єктами освітнього процесу
	інформаційно-забезпечувальна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	добір і надання інформації та знань, орієнтованих на профіль професійної діяльності
	інформаційна	В. Ю. Гаврилюк	надання відкритого доступу до навчальної, методичної, дозвілленої, фінансової інформації, обмін нею
	забезпечення сучасних умов навчання	Б. Г. Кремінський	<i>техніко-технологічний аспект:</i> забезпечення сучасним обладнанням, засобами навчання, використання сучасної техніки, ІКТ тощо

Закінчення табл. 8.3.5

Групи функцій	Функції	Автор	Зміст функції
Комунікаційна	комунікативна	М. С. Коваль, А. В. Литвин	налагодження і підтримка інформаційних зв'язків, педагогічної взаємодії з викладачами, діалог суб'єктів освіти в освітньому середовищі, а також із зовнішнім інформаційним простором
	комунікаційна	В. Ю. Гаврилук	різномірне віртуальне спілкування всіх учасників освітньої діяльності закладу
Адаптивна	адаптивна	М. М. Повідайчик	адаптація студентів до ОС, аналіз внутрішніх і зовнішніх умов ОС, вивчення і прогнозування вимог соціуму до фахівців і змісту їхньої підготовки, адаптація ОС за результатами аналізу

Виокремлені й узагальнені у таблиці 8.3.5 функції ОС ЗВО (інформаційно-технологічні, комунікаційні) відображають ресурсні можливості його розвитку, які активізують інформаційне, технологічне, цифрове, комунікаційне забезпечення відповідно до актуальних потреб і стратегічних орієнтирів. Адаптивна функція допомагає спрямовувати розвиток ОС ЗВО відповідно до прогнозованих вимог, потреб соціуму і галузей його функціонування щодо підготовки майбутніх фахівців.

Отже, на основі аналізу й узагальнення наукових досліджень визначимо такі функції освітнього середовища ЗВО:

1) управлінська – формує стратегії та вплив на досягнення цілей і результатів розвитку ОС ЗВО;

2) освітньо-наукова – забезпечує якість освітнього, науково-дослідного процесів і результати підготовки здобувачів освіти;

3) розвивальна – сприяє розвитку суб'єктів освітньої діяльності;

4) соціокультурна – охоплює соціалізацію та професіоналізацію здобувачів вищої освіти;

5) соціально-психологічна – забезпечує підтримку, мотивацію, супровід суб'єктів освітнього процесу;

6) інформаційно-технологічна, цифрова – передбачає забезпечення й використання сучасної техніки, засобів навчання, цифрових технологій, штучного інтелекту, віртуальної реальності;

7) комунікаційна – охоплює спілкування і взаємодію учасників освітнього процесу, стейкхолдерів вищої освіти;

8) адаптивна – сприяє адаптації умов, ресурсів до індивідуальних освітніх потреб і особливостей здобувачів вищої освіти; адаптації ОС ЗВО до зовнішніх вимог, потреб соціуму та ринку праці.

Звернімо увагу на те, що ОС ЗВО як об'єкт розвитку є поліфункціональним і адаптивним до змін зовнішнього та внутрішнього середовища закладу вищої освіти. Розвиток ОС ЗВО передбачає цілеспрямоване структурно-функціональне оновлення: модернізацію наукових, педагогічних, технологічних підходів, освітніх і освітньо-наукових практик, соціальної та міжособистісної взаємодії, комунікаційних засобів, сервісної інфраструктури.

Розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти в умовах змін і невизначеності на адаптивних засадах

Головними характеристиками сучасності є зміни та умови невизначеності. «Зміна – це процес руху і взаємодії предметів і явищ, переходу з одного стану в інший, появи в них властивостей, функцій і відносин» [35, с. 84].

Система вищої освіти в Україні функціонує в умовах кризових змін, пов'язаних передусім з умовами воєнного стану. Освітні втрати через війну, за оцінками експертів, вказують на:

▶ збитки, завдані українській освітній інфраструктурі (8,2 млрд, або 6 %);

- ▶ міграцію контингенту здобувачів освіти (665 тисяч студентів та учнів шкіл (16 % загальної чисельності) та 25 тисяч освітян (6 %) покинули територію України);
- ▶ погіршення ментального здоров'я.

Згідно з онлайн-опитуванням студентів, викладачів і персоналу українських ЗВО, які лишилися в Україні, 97,8 % респондентів засвідчили погіршення свого психоемоційного стану зі скаргами на: «депресію (84,3 %), виснаження (86,7 %), самотність (51,8 %), нервозність (84,4 %), гнів (76,9 %)» [12, с. 86].

Разом з тим, за результатами моніторингового дослідження «Фахова передвища та вища освіта у 2024 році: стійкість системи попри виклики війни», виявлено, що загалом в I півріччі 2024/2025 навчального року 62 % педагогів оцінили рівень втрат як помірний (46 %) або значний (16 %). Лише 7 % вважають, що освітніх втрат немає, а 30 % оцінюють їх як мінімальні, що свідчить про стійкість системи освіти попри виклики війни [44].

Можна стверджувати, що в умовах кризових змін освітнє середовище ЗВО має враховувати ці зміни, пристосовуватися, здійснювати заходи відновлення і створювати умови для забезпечення освітнього процесу, навчання та розвитку здобувачів.

Як вже зазначалось, іншим фактором, що впливає на функціонування та розвиток соціально-педагогічних систем, є стан невизначеності, пов'язаний із недостатністю інформації, труднощами передбачення, прогнозування, прийняття рішень.

Проведений аналіз публікацій у наукометричній базі Web of Science (станом на 02.02.2025) вказує на те, що явище невизначеності привертає увагу учених різних галузей, але переважно таких сфер: інжиніринг, електротехніка (11,93 % з 778 835 публікацій); науки про навколишнє середовище (7,421 %), автоматизовані системи управління (6,734 %); комп'ютерні науки, штучний інтелект (6,057 %); економіка (4,542 %). Дослідження, пов'язані з поняттям «невизначеність» у галузі освіти, соціальних наук та психології, представлені групами: освіта, освітні дослідження (0,67 %), міждисциплінарні соціальні науки (0,63 %), міждисциплінарна психологія (0,559 %) [45, с. 105].

Невизначеність розглядається як важлива ознака складних, відкритих і динамічних систем, що існують у часі. Загалом під невизначеністю розуміють обмеженість знання, тобто нестачу або повну відсутність інформації, необхідної для опису теперішнього або майбутнього стану якогось процесу чи системи [46, с. 250]. Серед видів невизначеності, що впливають на прийняття рішень, виокремлюють такі: а) перспективна невизначеність, пов'язана з появою непередбачених факторів; б) невизначеність цілей, зумовлена неоднозначністю та неможливістю вибору однієї цілі; в) невизначеність умов, спричинена недостатністю або відсутністю повної інформації; г) невизначеність дій, зумовлена неоднозначністю вибору рішень тощо [47, с. 151].

У відповідь на невизначеність розвиваються адаптаційні процеси. Проведений аналіз публікацій у наукометричній базі Web of Science (станом на 02.02.2025) засвідчив, що цій проблемі (на сьогодні) присвячено 829 831 публікацію. І найбільше їх у таких галузях: інжиніринг, електротехніка, електроніка (23,809 %); інформатика, штучний інтелект (10,155 %); телекомунікації (8,308 %); автоматизовані системи управління (8,246 %); інформаційні системи, комп'ютерні науки (7,307 %); освіта, освітні дослідження (0,866 %), психіатрія (0,843 %) [45, с. 105].

Виявлені тенденції простежуються у зверненні вітчизняних та іноземних учених до визначення сутності адаптації й адаптаційних процесів в освіті, моделюванні адаптивних навчальних систем, формуванні адаптивних навчальних середовищ з використанням можливостей цифровізації та штучного інтелекту. В умовах змін і невизначеності розвиток освітнього середовища ЗВО також має відбуватись на адаптивних засадах.

За словниковими визначеннями, *адаптація* – це: 1) пристосування системи, що саморегулюється, до умов середовища, які змінюються; 2) за теорією Т. Парсонса, це матеріально-енергетична взаємодія із зовнішнім середовищем, одна з функціональних умов існування соціальної системи поруч

з інтеграцією, досягненням мети й збереженням ціннісних зразків [35, с. 7]. *Адаптивний підхід* передбачає створення системи, здатної реагувати на зміни в оточенні або внутрішньому стані, змінювати власний стан або стан середовища таким чином, щоб ефективність її збільшувалася [14, с. 74].

Поряд із загальним поняттям «розвиток» увагу дослідників привертає дефініція «адаптивний розвиток». Так, під час розгляду соціально-економічних систем науковці характеризують *адаптивний розвиток* як: 1) можливість та бажання суб'єктів господарювання реагувати на виклики, що виникають під впливом глобалізаційних процесів [13, с. 98]; 2) безперервний процес, який відбувається протягом всього життєвого циклу підприємства на основі зміни зовнішніх умов функціонування та залежить від повноти інформації, якою володіє підприємство [48, с. 121]; 3) процес, за допомогою якого організація змінює свої стратегії, структури й операційні процедури, щоб ефективно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі; 4) інтеграцію адаптації та адаптивності у довгострокову стратегію підприємства, яка забезпечить його спроможність не тільки впоратися з поточними та потенційними змінами, а й активно використовувати їх для інновацій і поліпшення; 5) комплексний підхід, що охоплює стратегічне планування, операційну гнучкість, організаційні та культурні зміни [49, с. 15].

У процесі розгляду освітнього середовища ЗВО звернімо увагу на те, що воно є відкритою підсистемою закладу вищої освіти, яка не лише пристосовується до змін зовнішнього середовища, а й взаємодіє з ним (інформаційно, ресурсно, технологічно, соціокультурно, міжнародно) та, своєю чергою, впливає на нього (на ринок праці, кадровий і науковий внесок у розвиток галузей господарства, розвиток громадянського суспільства). Також освітнє середовище реагує на внутрішні зміни ЗВО (кадровий потенціал науково-педагогічних працівників, якість контингенту здобувачів, організаційну культуру, матеріально-технічну базу, організацію освітнього процесу, цифрову інфраструктуру), що зумовлюють внутрішню динаміку

розвитку ОС ЗВО. Тобто в умовах змін і невизначеності розвиток освітнього середовища ЗВО набуває адаптивності.

Проаналізуємо освітнє середовище закладу вищої освіти як об'єкт адаптивного розвитку. Це означає, що освітнє середовище ЗВО є: 1) об'єктом впливу факторів, які приводять до його змін; 2) результатом цього впливу та взаємовпливу, що веде до його розвитку з урахуванням факторів впливу. Врешті розвиток освітнього середовища ЗВО може розглядатися і як процес, і як результат розвитку в умовах змін та невизначеності (рис. 8.3.1).

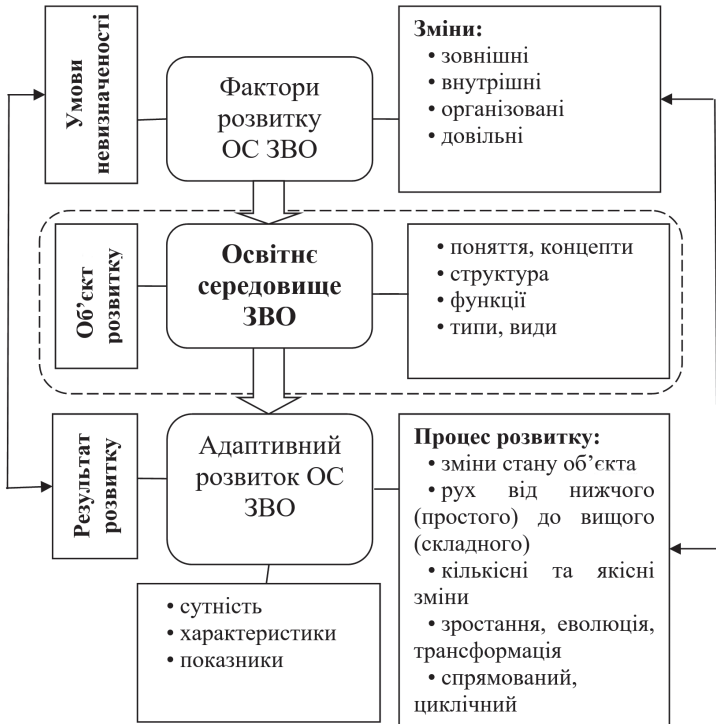

Рис. 8.3.1. Освітнє середовище закладу вищої освіти як об'єкт адаптивного розвитку

На нашу думку, розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти можна розглядати як: процес прогресивної коеволюції його складників на різних рівнях структури управління ЗВО з урахуванням змін і пріоритетів розвитку зовнішнього і внутрішнього середовища; результат керованих і некерованих кількісно-якісних змін станів його компонентів, спрямованих на забезпечення особистісно-професійного становлення, саморозвиток, самореалізацію суб'єктів освітнього процесу.

Спираючись на міждисциплінарний підхід наукових досліджень, визначимо, що *адаптивний розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти в умовах змін та невизначеності* розуміється як: безперервний процес реагування, змін, інноваційних рішень щодо покращення умов, можливостей, ресурсів на основі побудови довгострокових стратегій, врахування повноти інформації про глобальні зміни зовнішнього і локальні зміни внутрішнього середовища ЗВО для забезпечення його конкурентоздатності, що спрямований на гарантування якості освіти, особистісно-професійний розвиток, саморозвиток суб'єктів освітнього процесу, задоволення освітніх потреб здобувачів та стейкхолдерів вищої освіти.

Отже, *ОС ЗВО як об'єкт адаптивного розвитку в умовах змін та невизначеності* є відкритою, здатною до трансформацій, людиноцентричною, інформаційно та технологічно збагаченою системою, яка забезпечує стійкість, якість, інноваційність, конкурентоздатність освітніх, освітньо-наукових процесів і результатів розвитку спільноти ЗВО.

Підсумуємо: у дослідженні проаналізовано сутність поняття «освітнє середовище закладу вищої освіти», уточнено його розуміння як складної, цілісної, динамічної, відкритої, багаторівневої, багатомірної системи умов, впливів, можливостей та ресурсів, що забезпечує якість освіти, мотивує, підтримує, спрямовує особистісно-професійний розвиток і саморозвиток суб'єктів освітнього процесу.

Визначено характеристики ОС ЗВО як об'єкта розвитку за сутністю, системними характеристиками, змістом функціонування об'єкта, спрямованістю на результат.

Під час проведеного структурно-функціонального аналізу освітнього середовища закладу вищої освіти уточнено його компоненти: ціннісно-цільовий, соціально-психологічний, інформаційно-цифровий, організаційно-діяльнісний, просторово-предметний (фізичний і віртуальний).

На основі аналізу та узагальнення інформації з наукових джерел визначено групи функції освітнього середовища ЗВО: 1) управлінська; 2) освітньо-наукова; 3) розвивальна; 4) соціокультурна; 5) соціально-психологічна; 6) інформаційно-технологічна, цифрова; 7) комунікаційна; 8) адаптивна.

Зроблено висновки, що розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти можна розглядати як: процес прогресивної коеволюції його складників на різних рівнях структури управління з урахуванням змін і пріоритетів розвитку зовнішнього і внутрішнього середовища ЗВО; результат керованих і некерованих кількісно-якісних змін станів його компонентів, спрямованих на забезпечення якості освіти, особистісно-професійного становлення, саморозвиток, самореалізацію суб'єктів освітнього процесу.

Розглянуто вплив змін і умов невизначеності на розвиток освітнього середовища ЗВО. Запропоновано визначення адаптивного розвитку освітнього середовища ЗВО в умовах змін і невизначеності як безперервного процесу реагування, змін, інноваційних рішень щодо покращення умов, можливостей, ресурсів на основі побудови довгострокових стратегій, врахування повноти інформації про глобальні й локальні зміни зовнішнього і внутрішнього середовища ЗВО для забезпечення конкурентоздатності та якості його функціонування, що спрямований на гарантування якості освіти, особистісно-професійний розвиток, саморозвиток суб'єктів освітнього процесу, задоволення освітніх потреб здобувачів та стейкхолдерів вищої освіти.

Дослідження адаптивного розвитку освітнього середовища ЗВО в умовах змін і невизначеності є перспективним напрямом наукових розвідок і практик. На відміну від посиленої уваги до цієї проблеми у сфері економіки та бізнесу,

у педагогічній науці та практиці адаптивний розвиток соціально-педагогічних систем є недостатньо розглянутим. Процеси змін прискорюються, умови невизначеності поширюються, зокрема на систему вищої освіти, тому звернення до адаптивних процесів в освіті, а саме адаптивного розвитку ОС ЗВО, буде актуальним у найближчій перспективі.

У дослідженні використано та уточнено результати попередніх робіт автора, зокрема щодо визначення понять «освітнє середовище» [34], «розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти» [8], «адаптивний розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти» [45], а також наведено контент-аналіз публікацій з науково-метричної бази Web of Science стосовно проблем невизначеності та адаптації [45].

Список використаних джерел

1. Bratko M. V. Methodology of the environmental approach in higher education. *International Journal of Social and Educational Innovation (IJSEIro)*. 2015. № 2 (4). Pp. 69–78.
2. Лобач Н. В. Освітнє середовище як засіб формування інформаційно-аналітичної компетентності студентів. *Наукові записки. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. 2014. № 5. Ч. 1. С. 42–46.
3. Керницький О. М. Освітнє середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. № 38–39. С. 43–50.
4. Гаркович О. Л. Педагогічне проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутнього вчителя хімії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2015. № 37. С. 26–28.
5. Шапран О. І., Шапран Ю. П. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 9. С. 108–110.
6. Гаврилюк В. Ю. Теоретичні аспекти створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища сучасного позашкільного навчального закладу. *Народна освіта*. 2016. № 3. С. 49–57.
7. Кондрашова О. В. Проектування розвивального освітнього середовища в процесі навчальної діяльності майбутніх менеджерів організації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кременчук, 2016. 432 с.

8. Полякова Г. А., Білоконенко Г. В. Розвиток освітнього середовища інноваційно-активного університету: особливості та критерії. *Проблеми економіки*. 2020. № 4 (46). С. 279–293.
9. Соколов А. С. Оцінка невизначеності як інструмент посилення фінансово-економічної безпеки підприємств морської логістики. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5394> (дата звернення: 15.11.2025).
10. Косарук О. Наукове пізнання в умовах невизначеності. *Знання. Освіта. Освіченість. Неминучість невизначеності* : зб. матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 11–12 грудня 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 82–86.
11. Бачіева Л., Свідло К. Характеристика ситуацій невизначеності в професійній діяльності фахівців харчової галузі в умовах війни. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2024. № 83. С. 32–41.
12. Вища освіта в Україні: зміни через війну : аналітичний звіт / С. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
13. Топалова І. А., Маковеева О. В. Адаптивний розвиток суб'єктів господарювання регіональної економічної системи в умовах цифровізації. *Бізнес Інформ*. 2021. № 4. С. 97–103.
14. Вітвицька С. С. Адаптивний підхід до створення освітньо-розвивального середовища у закладі вищої освіти. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : зб. наук. пр. за матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 22–23 лютого 2024 р.). Полтава, 2024. С. 73–77.
15. Thody A. Learning Landscapes: mapping the field, literature. *University of Lincoln Neary*. February 2008. Pp. 1–8.
16. Hutchinson L. Educational environment. *BMJ*. 2003. № 326. Pp. 810–812.
17. Roff S., McAleer S. What is educational climate? *Med Teach*. 2001. № 23 (4). Pp. 333–334.
18. Nowak J. Środowisko edukacyjne a jakość kształcenia. *Komplexnost a integrita v preprimarneji, primarneji a specialnej edukaciji* / red.: A. Pridavkova, M. Klimovic. Presov : Presovska Univerzity, 2012. S. 174–181. URL: https://www.ukw.edu.pl/pracownicy/plik/jolanta_nowak/2273/ (дата звернення: 15.11.2025).
19. The Impact of School Environments: a literature review / S. Higgins et al. London, 2005. 47 p.
20. The educational environment of the undergraduate nursing course from the student perspective / J. T. Messas et al. *Rev Esc Enferm USP*. 2015. № 49 spec. Pp. 106–114.

21. Abdullah H. Altemani, Tarig H. Merghani. The quality of the educational environment in a medical college in Saudi Arabia. *International Journal of Medical Education*. 2017. № 8. Pp. 128–132.
22. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів. *Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки»*. 2011. С. 97–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8%281%29__21 (дата звернення: 15.11.2025).
23. Демкова В., Заболотний В. Освітнє середовище у підвищенні якості педагогічної підготовки майбутнього вчителя фізики і математики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. № 44. С. 51–59.
24. Романовський О. Г. Освітнє середовище як важлива передумова формування гуманітарно-технічної еліти. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3 (36). С. 93–97.
25. Бровко К. А. Освітнє середовище університету як чинник формування корпоративної культури студентської молоді. *Інженерні та освітні технології*. 2017. № 3 (19). URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24422/1/K_Brovko_EUFFCCS.pdf (дата звернення: 15.11.2025).
26. Габа І. М. Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. 2011. Т. XIII. Ч. 6. С. 74–82.
27. Микитюк О. С. Освітнє середовище як ресурс якості підготовки педагогів у ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. № 6 (24). С. 308–315.
28. Белецька Г. Культурно-освітнє середовище ВНЗ як чинник формування професійної компетентності майбутнього педагога. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 1 (44). Рівне : РДГУ, 2011. С. 17–21.
29. Дем'янюк М. Б. Соціокультурні засади освітнього середовища вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. № 20. С. 21–24.
30. Ярошинська О. О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. ... д. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2015. 544 с.
31. Шапран Ю. П., Шапран О. І. Типологія освітнього середовища в умовах компетентісно-зорієнтованої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Серія «Психологія. Педагогіка»*. 2015. № 23. С. 4–10.

32. Братко М. В. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Вип. 135. С. 67–72.
33. Махновський С. С. Формування лідерської позиції студентів в освітньому середовищі класичного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Старобільськ, 2018. 20 с.
34. Полякова Г. А. Діяльність кафедри в контексті розвитку освітнього середовища вищого навчального закладу. *Вища освіта України*. 2013. № 3. Додаток 2. С. 103–108.
35. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ : ЕкосОб, 2004. 304 с.
36. Кух А. Освітнє середовище в структурі інноваційної системи фахової підготовки майбутніх учителів фізики. *Предметні дидактики в контексті формування компетентнісно-світоглядних професійних якостей майбутнього фахівця*. 2008. Ч. 2. С. 73–76.
37. Гомонюк О. Гуманістичне освітнє середовище – провідна умова формування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога. *Вісник Львівського університету. Серія «Педагогіка»*. 2009. № 25. Ч. 1. С. 160–168.
38. Ковальчук В. Освітнє середовище закладу професійної освіти як фактор розвитку особистості майбутнього фахівця. *Креативна педагогіка*. 2023. № 16. С. 48–53.
39. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2014. № 22. С. 15–21.
40. Кремінський Б. Г. Функції освітнього середовища з точки зору створення умов для роботи з обдарованою молоддю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2016. № 53. С. 102–108.
41. Коваль М., Литвин А. Функції інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти ДСНС України. *Розвиток цивільного захисту в сучасних безпекових умовах* : матеріали 21 Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 жовтня 2019 р.). Київ : ІДУЦЗ, 2019. С. 125–127.
42. Сороко Н., Рокоман О. Функції та роль STEAM-орієнтованого освітнього середовища основної школи для розвитку STEAM-освіти. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4 (100). С. 55–60.
43. Повідайчик М. М. Освітнє середовище університету як засіб формування конкурентоспроможності майбутнього вчителя. *World science: problems, prospects and innovations* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Торонто, 27–29 грудня 2025 р.). С. 935–938.
44. Результати II етапу моніторингового дослідження базових аспектів організації освітнього процесу (якості, безпеки та ресурсів) в за-

кладах передвищої та вищої освіти в умовах воєнного стану у 2024 році. *Державна служба якості освіти*. URL: <https://sqe.gov.ua/fpo-zvo-2024> (дата звернення: 15.11.2025).

45. Полякова Г. Адаптивний розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти в умовах невизначеності. *Адаптивні процеси в освіті* : зб. матеріалів (тез доп.) 4-го Міжнар. наук. форуму (Київ, 7–8 лютого 2025 р.). Київ, 2025. С. 105–106.

46. Економіка і бізнес : підручник / за ред.: д. е. н., проф. Л. Г. Мельника, д. е. н., проф. О. І. Карінцевої. Суми : Університетська книга, 2021. 316 с.

47. Решетило В. П., Федотова Ю. В. Невизначеність та ризик: співвідношення понять та специфіка прийняття рішень. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. № 3 (77). С. 149–154.

48. Халіна В. Концептуальний базис адаптивного розвитку екосистем. *Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління»*. 2019. № 46. С. 118–125.

49. Пилипенко М. Сучасні аспекти економічної оцінки адаптивного розвитку аграрних підприємств в умовах невизначеності. *Організаційно-економічні проблеми післявоєнного відновлення суб'єктів підприємництва в Україні* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 16 грудня 2025 р.). Суми, 2025. С. 15–16.